

та, по нашему мнению, было бы небезынтересно узнать, что критерии выделения фонемы установлены Н. Трубецким, принципы функционального слогаделения изложены Е. Куриловичем и т.д., но вряд ли необходимы ссылки на с. 69, 115, 128, 167 и нек. др. В работе немало побочных замечаний, никак не связанных ни с последующим, ни с предшествующим изложением. Напр., на с. 67 первый и последний раз упоминается о стратификационной лингвистике; на с. 169 говорится о „генеративной интерпретации“, хотя во вступлении ясно указывается, что генеративная интерпретация фактов не будет рассматриваться; слишком детальным (для учебника, по крайней мере) кажется раздел о статистической интерпретации результатов аудиторных экспериментов (с. 34–35).

Может быть, более догматически следовало бы решать вопросы литовской фонетической и фонологической терминологии. Как исследователя, активно участвующего в ее создании, А. Гирдениса можно понять, когда он подробно обсуждает проблемы терминологии, но для студентов, незнакомых с иноязычной терминологией, эти рассуждения выполняют роль „отвлекающего фактора“.

Для „Фонологии“ крайне необходим индекс терминов.

Работа тщательно выверена, корректурные ошибки в ней немногочисленны (на с. 4 в ссылке на работы А. Степонавичюса должно быть t. 25–27 (вм. t. 5–7); на с. 92 (4 стр. сверху) вместо SR- следует читать ST-; на с. 128 (6 стр. снизу) вместо pirmuosiuose следует читать antruosiuose; на с. 198 (4 стр. снизу) вместо *kylančio* должно быть *krintančio*).

„Фонологии“ А. Гирдениса уготована долгая жизнь — и как первому учебнику по фонологии на литовском языке, и как первому литовскому исследованию по общей фонологии. Она уже стала настольной книгой каждого специалиста по литовскому и балтийскому языкознанию. Тираж „Фо-

нологии“ небольшой, и можно думать, что она будет переиздана. Рецензент надеется — второе издание будет и дополненным, и усовершенствованным.

В. Чекмонас

Guido Michellini. *La linguistica testuale e l'indoeuropeo: il passivo.* — Brescia, ed. La Scuola, 1981.

Pastarieji dešimtmečiai indoeuropiečių kalbotyroje — tai ne tik naujų atradimų, bet ir naujų pažiūrų bei esminių pertvarkymų laikotarpis. Struktūrinės lingvistikos, kalbų tipologijos ir kitų kalbotyros sričių metodų panaudojimas leido naujomis akimis pažvelgti į tradicinės indoeuropeistikos pastatą. Priitaikius vidinę rekonstrukciją baltų kalboms, ypač išryškėjo jų morfologinės sandaros konservatyvumas. Daugelį baltų kalbų veiksmažodžio morfologijos bruožų, anksčiau laikytų naujais, šiuolaikiniai tyrinėtojai (pvz., J. Kazlauskas, W. Schmidas, V. Ivanovas, V. Toporovas, W. Schmalstiegas ir kt.) linksta skirti prie archaizmų, paveldėtų iš indoeuropiečių kalbų bendrystės laikų. Neseniai pasirodžiusi G. Michelinio monografija „Teksto lingvistika ir indoeuropiečių prokalbė: pasyvas“ rikiuojasi į grandį tų darbų, kuriuose remiantis baltų kalbomis siekiama naujai paaiškinti indoeuropiečių veiksmažodžio praeitį.

Monografijos autorius — jaunas italų kalbininkas, gyvenantis Parmoje, bet lietuvių kalbą išmokęs ir išstudijavęs daugiausia Vilniuje. Jis gerai žinomas baltistams savo daugeliu straipsnių, kuriuose originaliai gvildenamos baltų kalbų veiksmažodžio morfologijos problemos¹. Recenzuojamoji monogra-

¹ Be tų, kurie spausdinti žurnale „Baltistica“ t. 13 (1), 13 (2), 16 (1), 16 (2), šiuo atžvilgiu dar minėtini: Flessione tematica e medio in 'indoeuropeo'. — In: Studi italiani di linguistica teorica e applicata, 1978, 7, p. 141–151; Le forme verbali con l'enclitica riflessiva *s(i)* nei Salmi di Davide, stampati a Königsberg vel 1625. — In: Rendiconti dell'Isti-

fija tarsi apibendrina ligšiolinius autoriaus tyrinėjimus. 1981 m. ji buvo apginta Vilniaus universitete kaip filologijos kandidato laipsnio disertacija.

Pagrindinė problema, sprendžiama monografijoje – pasyvo vieta indoeuropiečių veiksmažodžio sistemoje ir jo kilmė. Tai vienas iš centrinių veiksmažodžio morfologijos klausimų, tad visai suprantama, kad jis yra itin aktualus tiek baltų, tiek ir visai indoeuropiečių kalbotyrai. Pagal iki šiol vyravusią pažiūrą indoeuropiečių prokalbei paprastai rekonstruojama dviejų rūšių – aktyvo ir medijo – opozicija, o pasyvas kildinamas iš medijo. Ši pažiūra remiasi graikų ir indoiraniečių kalbomis. Baltų ir slavų kalbose jokių medijo ar mediopasyvo pėdsakų nėra, o neveikiamosios rūšies analitinės formos yra palyginti naujos. Po to, kai Chr. Stango ir J. Kuryłowiciaus darbuose buvo atskleisti seniausių perfekto ir medijo formų genetiniai ryšiai² ir nurodytas antrinis, semantinis, medijo pobūdis (palyginti su gramatine aktyvo – pasyvo priešprieša)³, ide. veiksmažodžio rūšies kategorija pasidarė plačių svarstymų ir diskusijų objektu. Iškilė klausimas, ar tikslinga pačią medijo ar mediopasyvo kategoriją laikyti indoeuropietiška ir nukelti ją į tolimiausius šių kalbų raidos laikus.

G. Michelinio darbe į tą klausimą ieškoma atsakymo naudojantis dabar gana populia-

tuto Lombardo, *Classe di Lettere*, 1979, 113, p. 107–122; A proposito dell' ordine delle „parole“ nella lingua del Rigveda – *IF*, 1979, 84, p. 79–89 (pastarajame rašoma ir apie lietuvių kalbos žodžių tvarką).

² Stang Chr. *Perfektum und Medium*. – *NTS*, 1932, vol. 6, p. 29–39; Kuryłowicz J. *Les désinences moyennes de l'indo-européen et du hittite*. – *BSL*, 1932, t. 33, p. 1–4; *The inflectional categorie of Indo-European*. – Heidelberg, 1964, p. 58–70.

³ Kuryłowicz J. *The inflectional categories...*, p. 74 tt.; *Problèmes de linguistique indoeuropéenne*. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdansk, 1977, p. 62–65.

rios disciplinos – teksto lingvistikos principais. Tai pirmas tokio masto bandymas teksto lingvistiką panaudoti indoeuropiečių prokalbės gramatinių kategorijų rekonstrukcijai.

Pirmojoje darbo dalyje autorius aptaria stratifikacinę teksto teoriją, pagal kurią skiriami keli kalbos lygmenys; jų tarpe aukščiausią vietą užima prasmės lygmuo, žemiausią – morfonologinis. Prasmės lygmenyje hierarchine tvarka formuojami teksto semantiniai komponentai, kurie atsispindi sakinio sintaksinėse kategorijose ir tik žemesnėje pakopoje išdėstomi linijine tvarka – priklausomai nuo aktualiosios sakinio skaidos. Apibūdinęs minėtų kalbos lygmenų tarpusavio santykius, autorius prieina prie pagrįstos išvados, kad pasyvinės konstrukcijos galima traktuoti kaip teksto strategijos priemonę, padedančią suteikti didesnę komunikacijos krūvį tam tikram sakinio komponentui.

Antrojoje darbo dalyje jau konkrečiai išnagrinėtos pasyvinių konstrukcijų funkcijos lietuvių, sen. indų, graikų ir lotynų kalbose. Funkcijų analizė grindžiama paties autoriaus išstudijuotais minėtų kalbų tekstais. Pasyvinių konstrukcijų pavyzdžiai, pateikti priede, skirstomi pagal jų tipus ir morfoliginę pasyvo raišką; kiekvienai konstrukcijai nustatytas ir grafiškai pažymėtas pagrindinių narių komunikacinio dinamizmo laipsnis, motyvuojantis jos sandaros ypatybes. Toks solidus empirinis pamatas jau pats savaime turi nemažą lingvistinę vertę. Juo remdamasis autorius nustatė pasyvo vartojimo ryšius su įvairiais teksto aktualiosios skaidos aspektais. Ypač svarbi sintaksinei tipologijai yra darbe išryškinta pasyvo vartojimo sąsaja su vyraujančia subjekto, objekto ir veiksmažodžio vieta sakinėje. Laikydamas žodžių tvarką panašia teksto strategijos priemone kaip pasyvas, autorius įtikinamai nustatė koreliaciją tarp žymėtų ir nežymėtų žodžių tvarkos modelių aktyvinėse ir atitinkamose pasyvinėse konstrukcijose, parodė žodžių tvarkos priklausymą nuo atskirų komponentų komunikacinio dinamizmo laipsnio. Tuo būdu grindžiama išvada,

kad kalbose, kuriose galima žymėta žodžių tvarka OS (objektas—subjektas), pasyvinė konstrukcija yra nebūtina, sudaro tam tikrą kalbos perteklių.

Nagrinėdamas dvinares pasyvinės konstrukcijas, autorius išryškino jų specifiką ir vartosenos priklausymą nuo žanrinių teksto ypatybių, konteksto ir kitų faktorių, susijusių su aktualiaja sakinio skaida. Dvinarių pasyvinių konstrukcijų dažnumo skirtumai lietuvių, sen. indų, graikų ir lotynų kalbose aiškinami tuo, kad skirtingai vartojamos alternatyvios raiškos priemonės, visų pirma — aktyvinės ir medialinės reikšmės konstrukcijos be išreikšto subjekto.

Pažiūra į pasyvą kaip vieną iš alternatyvių teksto strategijos priemonių motyvuojama autoriaus hipotezė dėl vėlyvos indoeuropiečių kalbų mediopasyvo kilmės. Ši hipotezė išdėstyta trečiojoje darbo dalyje. Čia autorius rekonstruoja pirminę ide. veiksmažodžio sistemą, kurią sudaro tik atematinė fleksija su vad. „antrinėmis“ aktyvo galūnėmis. Pusiau tematinė, vėliau — tematinė fleksija, autoriaus nuomone, išriedėjusi iš veiksmažodinių „būdvardžių“ su priesaga *-(t)ó-. Mediopasyvas laikomas dar naujesne dialektine ide. kalbų grupės inovacija, susidariusia tematinės aktyvo ir perfekto fleksijos pagrindu. Ryšium su pažiūra į vėlyvą mediopasyvo kilmę interpretuojama ir veiksmažodžio gramatinių reikšmių bei jų opozicijų raida. Tuo būdu darbe kuriamas naujas ide. veiksmažodžio pirminės sistemos modelis.

Vertėtų atkreipti dėmesį į tą ypatingą vaidmenį, kuris šiame modelyje skiriamas baltų kalboms. Pagal autoriaus siūlomą rekonstrukciją baltų kalbų veiksmažodžio sistema laikoma konservatyviausia, artimiausia pirminei. Ta aplinkybė, kad baltų ir slavų kalbose nesiformavo perfekto ir mediopasyvo paradigmos, aiškinama archaiškų veiksmažodžių formų su statyvinės reikšmės priesagomis *ā ir *ē išlaikymu (p. 60–62)⁴.

⁴ Kad perfektas gali būti susidaręs jau atskiruose ide. dialektuose, mano ir kai kurie

Pripažįstant darbe pateiktos koncepcijos vidinį darnumą ir novatoriškumą, reikia turėti omenyje, kad kol kas ji yra dar gana bendro pobūdžio. Iki baigtos veiksmažodžio raidos teorijos kelias dar tolimas; geriausiu atveju čia galime kalbėti apie tokios teorijos apmatų. Susieti bei suderinti pateiktus seniausių praformų modelius su atskirų kalbų grupių vidinės rekonstrukcijos rezultatais darbe nesistengiama, kaip nesistengiama ir analizuoti skirtingų nuomonių. Tolesnio pateiktų minčių apie indoeuropiečių veiksmažodžio raidą išplėtojimo bei pagrindimo, matyt, reikia tikėtis ateityje.

Nors autoriui ir labai rūpi iškelti teksto lingvistikos reikšmę pasyvo kilmės aiškinimui, lemiamas žodis čia, be abejo, priklausys diachroninei morfologijai ir kalbų tipologijai. Netgi pasyvo nebūtinumas, darbe grindžiamas teksto lingvistikos argumentais, įrodomąją galią gauna tik verifikuotas kalbų tipologijos duomenimis.

Lietuvių kalbos duomenys bei tekstų ištraukos monografijoje pateikta tiksliai ir iš pirminių šaltinių. Dėl jų interpretavimo galima pasakyti keletą pastabų. Sunkoka sutikti su autoriumi, kad tokiose konstrukcijose kaip *neregėta ištvirkimo*, *žemę mylėta* akuzatyvu ar genityvu yra morfologizuotas subjektas (p. 28). Objekto, o ne subjekto, funkcija čia akivaizdi iš santykio su atitinkamomis aktyvinėmis konstrukcijomis (*žemę mylėjo*, *ištvirkimo neregėjo*); be to, čia galimas ir agento genityvas, plg. *jų žemę mylėta*, *jo laukiama svečių* ir pan. Tai pripažįsta ir pats autorius, kalbėdamas apie konstituentą su giluminiu objekto linksniu

— kiti šiuolaikiniai tyrinėtojai, plg. Иванов В. В. Хеттский язык. — М., 1963, с. 159 см.; Славянский, балтийский и раннебалканский глагол. — М., 1981, с. 7 и сл.; Cowgill W. Anatolian *hi-* conjugation and Indo-European perfect: Instalment II. — In: Hethitisch und Indogermanisch/Hrsg. von E. Neu, W. Meid. Innsbruck, 1979, S. 25–39; Jasanoff J. H. The position of the *hi-* conjugation. — In: op. cit., S. 79–90.

(„il costituente con il caso profondo principale di oggetivo“, p. 28). Tarp pavyzdžių su agento genityvu p. 94 pateiktas skirtingos struktūros sakiny su adnominalinio tipo datyvu iš Vydūno raštų: „*Gyvai man jaučiamas šventumas šišion!*“

Knygos pratarmėje žymus italų lingvistas Luigi Heilmannas rašo, kad šiame darbe au-

torius, puikiai mokantis senąsias ir dabartines kalbas, remdamasis gausiais ir tiksliai interpretuotais duomenimis, sprendžia naujas ir reikšmingas kalbotyros problemas (p. VI). Tai nuomonei norėtume pritarti.

V. Ambrazas